

NIKOS KAZANCAKIS, jedan od najznačajnijih grčkih pisaca i filozofa XX veka, rođen je 1883. na Kritu. Diplomirao je u Atini na Pravnom fakultetu, da bi potom nastavio studije u Parizu. U balkanskim ratovima borio se kao dobrovoljac grčke vojske. Posle toga počeo je da putuje po Evropi i Aziji, iz čega su nastali njegovi putopisi: *Španija, Egipat–Sinaj, Kina–Japan, Šta sam video u Rusiji, Engleska* itd. Poseban uticaj na njega imaju učenja Ničea i Bergsona, filozofije hrišćanstva, marksizma i budizma, a njegovo celokupno delo predstavlja upravo pokušaj sintetisanja tih naizgled nespojivih pogleda na svet. Godine 1927. objavljuje *Askitiki (Bogospasitelji)*, svoje najznačajnije filozofsko delo. Posle trinaest godina rada na rukopisu, 1938. objavljuje modernu verziju *Odiseje*, koja se sastoji od 33.333 stiha. Ipak, slavu stiče sa dva svoja romana, *Život i doživljaji Aleksisa Zorbasa* i *Poslednje iskušenje*, koje je izazvalo veliku sablazan i Pravoslavne i Katoličke crkve, zatim piše *Hristos ponovo razapet*, kao i autobiografsko delo *Izveštaj El Greku*. Umro je 1957. u Nemačkoj, a sahranjen je u venecijanskoj tvrđavi nadomak svog rodnog grada, Irakliona.

Biblioteka
XX vek

Urednik izdanja
Aleksandar Šurbatović

Naslov originala
Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ
Nikos Kazantzakis

Copyright © Niki Stavrou
Copyright © ovog izdanja *Dereta*, 2020

NIKOS KAZANCAKIS

POSLEDNJE
ISKUŠENJE

Prevod sa grčkog
Mina Radulović

Beograd
2020
DERETA

PROLOG

Dvojako bivstvovanje Hrista za mene je uvek predstavljalo duboku, neistraženu tajnu; žudnja, toliko ljudska, toliko nadljudska, da stigne čovek do Boga – ili, tačnije, da se čovek vrati Bogu i da se s njim poistoveti – ta nostalgija, toliko tajanstvena, a istovremeno toliko stvarna, otvarala je u meni rane i izvore silne.

*Još od mladosti, moja prvobitna agonija, iz koje su izvira-
le sve moje radosti i sva moja ogorčenja, bila je: neprestana,
nemilosrdna bitka između duha i tela.*

U meni su iskonske ljudske i praljudske mračne sile Nečastivog; u meni su iskonske ljudske i praljudske svetle sile Božje; a moja duša poprište je bila na kome su ove dve vojske vojevale i spajale se.

*Velika agonija; voleo sam svoje telo i nisam hteo da pro-
padne; voleo sam svoju dušu i nisam hteo da posrne; upinjao
sam se da pomirim ove dve suprotne kosmogonijske sile, da
osete da nisu neprijatelji, već saveznici, i da se usreće, da se
usrećim i ja zajedno s njima, harmonijom.*

Svaki čovek je bogočovek, telo i duh; i zato čudo Hrista nije čudo jedne određene religije: ono je sveljudsko; u svakom čoveku zameće se boj između Boga i čoveka, a istovremeno i žudnja za pomirenjem. Uglavnom je ova bitka nesvesna, traje kratko; ne može jedna slaba duša dugo da odoleva telu; otežava, i sama postaje telo i bitka se okončava. Ali u odgovornih ljudi, čije su oči danonoćno uprte u vrhovni Dug, bitka između tela i duha zameće se bez milosti i može da potraje sve do smrti.

Što su duša i telo jači, to je i bitka plodotvornija, a konačna harmonija bogatija. Ne voli Bog slabe duše i mlitava tela. Duh hoće da se uhvati u koštac sa snažnim telom, punim otpora; on je ptica mesožderka koja je neprestano gladna, jede meso i potire ga poistovećujući ga sa sobom.

Bitka između tela i duha, pobune i otpora, pomirenja i potčinjavanja, i napokon, viši cilj bitke, spajanje sa Bogom – eto uspona kojim je krenuo Hristos, pa nas zove da i mi pođemo sledeći njegove krvave stope.

Zaputiti se prema tom najvišem vrhu, gde je sin prvenac spasenja, Hristos, stigao – eto vrhovnog Duga čoveka koji se bori.

Neophodno je, dakle, da bismo mogli da ga sledimo, da do srži poznajemo njegovu borbu, da proživimo njegovu agoniju: kako je pobedio rascvetane zamke zemlje, kako je žrtvovao velike i male radosti čoveka i popeo se, od žrtve do žrtve, od podviga do podviga, na vrh podviga, na Krst.

Nikada nisam s toliko strave sledio njegov krvavi pohod na Golgoti, nikada nisam s toliko zebnje, s toliko saosećanja i ljubavi proživio Život i Patnje Hristove, kao onih dana i noći kad sam pisao Poslednje iskušenje. Pišući ovu ispovest agonije i velike nade čovekove, bio sam toliko ganut da su mi navirale suze na oči; nisam nikada osetio s toliko slasti,

s toliko bola, kako, kap po kap, krv Hristova pada na moje srce.

Jer Hristos je, da bi se popeo na vrh žrtve, na Krst, do vrha poduhovljenja, do Boga, prošao sve faze čoveka koji se bori. Sve, i zato nam je njegov bol toliko srodan pa nas boli, a njegova konačna pobjeda nam izgleda tim pre i naša buduća pobjeda. Sve ono duboko ljudsko što je u sebi imao Hristos pomaže nam da ga razumemo, da ga zavolimo i da propatimo njegove Patnje kao da su naše. Da nije u sebi imao toplu ljudsku strunu, ne bi nikada mogao da s toliko sigurnosti i nežnosti dotakne naša srca; i ne bi mogao da postane uzor našim životima. Borimo se, gledamo i njega kako se bori i hrabrimo se; uviđamo, nismo potpuno sami na svetu, bori se i on s nama.

Svaki trenutak Hristov jeste borba i pobjeda. Pobedio je neodoljivu privlačnost obične ljudske radosti, pobedio je iskušenja, pretakao izjedna telo u duh i uspinjao se; stigao je na vrh Golgote, popeo se na Krst.

Pa ni tamo njegova borba nije bila završena; na Krstu, čekalo ga je iskušenje, Poslednje Iskušenje; u jednom nasilničkom bljesku munje raširio je duh Nečastivog pred one-svešćenim očima Razapetog zavodljivu viziju jednog idiličnog, srećnog života: izabrao je, naime, tako mu se učinilo, laki zacrtani put čoveka, oženio se, izrodio je decu, voleli su ga i cenili ljudi; i sad je, već kao starac, sedeo na pragu svoje kuće, prisećao se žudnji mladosti i smešio se zadovoljan; kako je dobro, kako je mudro postupio te je izabrao put čoveka, i kakva je ludost ono bila da hoće, kaže, da spase svet! Kakva sreća što se izbavio od zlostavljanja, mučenja i Krsta!

Eto koje je bilo to poslednje iskušenje koje je došlo, u jednom munjevitom bljesku, da uznemiri poslednje trenutke Sotirove.

I najednom, protresao je Hristos glavu, otvorio je oči, video je; ne, ne, nije izdao, hvala Bogu, nije dezertirao, ispunio je misiju koju mu je Bog poverio, nije se oženio, nije proživeo srećan; stigao je do vrhunske žrtve, nalazi se prikovan za Krst.

Zatvorio je oči, srećan; i tada se prolomio pobedonosni krik: – Svršeno je!

Što znači, ispunio sam svoj dug, razapet sam, nisam podlegao iskušenju.

Da bih dao jedan vrhovni uzor čoveku koji se bori, da bih mu pokazao da ne treba da se boji bola, iskušenja i smrti – jer sve to može da se pobedi, već je pobeđeno – napisana je ova knjiga. Hristos je propatio, i od tada se patnja osvetila; borilo se do poslednjeg trenutka Iskušenje da ga zavede, i Iskušenje je pobeđeno; razapet je Hristos, i od tada je pobeđena smrt.

Svaka prepreka na njegovom putu postajala je povod i odredište pobeđe; imamo konačno jedan uzor pred sobom koji nam krči put i daje nam snagu.

Ova knjiga nije biografija, već ispovest čoveka koji se bori. Objavljujući je, ispunio sam svoj dug; dug jednog čoveka koji se u životu mnogo borio, mnogo zagorčao i mnogo nadao. Uveren sam da će svaki slobodan čovek koji bude pročitao ovu knjigu, ovu knjigu punu ljubavi, zavoleti više nego ikada, bolje nego ikada, Hrista.

I

Lagani, osvežavajući vetrić Božji dunuo je i opio ga.

Nad njim rojile su se bremenite zvezde, nebo u cvatu, a dole, na zemlji, pušilo se kamenje, još uvek užareno od jare dana; nebo i zemlja – tiha dubina, sazdana od večnih, i od tišine tiših, glasova noći. Mir, slast; Bog je zatvorio oči, sunce, mesec i zaspao je. Mrak, morala je biti ponoć; i upravo dok je razmišljao, opijen – kakav je ovo raj, kakav mir! – iznenada, promenio se vetar, otežao je, nije više bio vetrić Božji, već masni, teški vonj, kao da je frkala i borila se da zaspri, a nije mogla, dole nisko, po jezivim mestima ili vlažnim baštama punim isparenja, jedna zver ili jedno selo; vazduh je postao gust, uznemirujući. Dizao se mlaki zadah od životinja, ljudi i maljavih duhova; i još, jedan opori miris svežeg hleba, kiselog ljudskog znoja i lovorovog ulja kojim žene mažu kosu.

Mogao si da naslutiš, da osetiš, ali ništa nisi mogao da vidiš; malo-pomalo, oči su se navikavale, razlučivao si sad u tami vodoskoke urmi, jedan uspravni, strogi, od noći crnji čempres, masline retkog listara; vetar ih je ljuljuškao i one su, srebrnim sjajem, sijale u crnilu. A na jednom zelenom uzvišenju bili su razbacani, negde u gomilama,

a negde usamljeni, četvrtasti sirotinjski kućerci, sazdani od noći, blata i cigle, umazani krečom; a gore po krovovima, od kojih su neki bili prekriveni belim čaršavima, a neki goli, osećao si, po mirisu i po smradu, ljudska tela kako spavaju.

Ovo nije više bila tišina; blažena mirna noć ispunila se nespokojem; ljudske ruke i noge, koje nisu mogle da nađu mira, pomerale su se, grudi uzdisale, bezbrojni glasovi borili su se da se usklade, ojađeni, prkosni, unutar nemog, od Boga posećenog haosa; ono što su čeznuli da viknu, upinjali su se, ali nisu mogli da pronađu, te su se rasipali i gubili u nesuvislu bunila.

Tek, iznenada, negde iz sredine sela, s najvišeg krova začu se jedan krik – urlik razdirući – jedno srce koje se cepalo: – Bože Izraela, Bože Izraela, Adonaje, dokle? – Nije to bio čovek, bilo je to celo selo koje je snevalo i vikalo, cela zemlja izraelska, sa kostima mrtvih, s korenjem drveća. Zemlja izraelska koja je imala trudove, a nije mogla da rodi, pa je vikala.

Neko vreme zatišje; pa iznenada opet, ali sad puno tuge, puno gneva: – Dokle? Dokle? – ponovo se čuo krik kako para, od zemlje do neba, vazduh. Seoski psi su se sad probudili i počeli da laju, a žene su se, gore po sobama, uplašile i uvukle muškarcima pod pazuhe.

I mladić, koji je spavao i snevao, čuo je u svome snu krik, pomerio se, i sam se prepao i krenuo da pobegne; brdo se razredilo, pojavila mu se utroba: nije bilo od kamena, već od sna i nesvestice: i gomila grmalja koji su se peli i velikim koracima nadirali, divlji, svi od brkova i brade i obrva i dugačkih ručerdi, razredili su se i oni, izdužili se, razvukli, ispreplitali se i linjali u konce, poput

oblaka koje je razduvao jak vetar; još malo pa bi nestali unutar slepoočnica usnulog.

Ipak, stigao je, otežao je um, ponovo je utonuo u san – i brdo se ponovo zgusnulo, sve od kamena, oblaci su se zgusnuli, postali su meso i kosti, čulo se umorno dah-tanje, brzi koraci, i crvenobradi se ponovo pojavio na vrhu brda, golih grudi, bos, zajapuren, a iza njega, još uvek zakopana u vrleti, mnogoglava zadihana gomila. I ponovo se nadneo odozgo lepo građen nebeski svod sa još samo jednom zvezdom uperenom ka istoku, velikom kao zalogaj vatre. Svitalo je.

Mladić, ispružen na strugotini, disao je duboko; težak je kuluk dana, odmarao se; u jednom trenutku, kapci su mu zadrhtali kao da ih je udarila zvezda Danica, ali se nije probudio; san ga je ponovo vešto savladao, sanjao je. Crvenobradi je zastao, znoj je lio s njegovog uskog, duboko izbrazdanog čela, niz pazuh i niz noge. Pušio se od besa i jurnjave; hteo je da opisuje, ali se uzdržao. – Dokle, Adonaje, dokle? – promrmljao je samo žalosno i progutao psovku. Ali mahnitost je istrajavala, osvrnuo se, odvio se u njemu, brzinom munje, dugotrajni pohod; brda su se spustila, san se promenio, nestali su ljudi, i usnuli je video iznad svoje glave, na niskom tavanu od trske, kako se odmotava izvezeni vazduh, šarena, kitnjasta, uzdrhtala zemlja Hanan. Prema jugu, pustinja Idumeje mreškala se i kretala poput leđa leoparda; iza nje, davilo je i pilo svetlost gusto, otrovno Mrtvo more; još dalje, podojen Jehovinim zapovestima, svirepi Jerusolim, i tekla je njegovim kaldrmama krv Bogu žrtvovanih – jagnjadi i pro-roka; iza toga, idolopoklonska, zagađena Samarija, s jednim bunarom u sredini, jednom nafrakanom ženom koja nosi vodu; iza, na vrhu severa, osunčana, nasmejana, sva

u zelenilu, Galileja. I s kraja na kraj sna, reka Jordan, žila kucavica Božja, koja, protičući, jednako zaliva jalove pešcare i polja, Jovana Krstitelja i bezbožnike Samarije, kurve i ribare sa Genisareta.

Sa olakšanjem je mladić gledao u svome snu svete zemlje i svete vode i pružao je ruke da ih dotakne; ali iznenada je zadrhtala unutar plišanog mraka obećana zemlja, sva rujna od zore, sazdana od rosice i vetra i prastare ljudske žudnje – i ugasila se. I čim se ugasila, čuli su se nemušti glasovi i psovke i ponovo se pojavila izbijajući iz vrleti i kaktusa, sad bezoblična, neprepoznatljiva, mnogoglava gomila; kako su samo splasnule, naborale se ljudine, kako su zakrčljale, i brade su im se vukle po zemlji! Muškarčići, čovečuljci zadihani, sa dušom u nosu, a svaki od njih držao je čudne sprave za mučenje – jedni krvavu užad sa gvožđem, drugi noževe i mamuze, treći debele eksere sa širokim glavama – tri kratkonoga patuljka, jedan pretežak krst; a poslednji, najbedniji zrikavko, jedan venac od trnja.

Crvenobradi se sagao, pogledao ih je i mahnuo s prezirom svojom krupnom koščatom glavom: – Ne veruju, zato su se osušili; ne veruju, zato se mučim... – čuo ga je usnuli kako razmišlja. Pružio je dlakavu ručerdu:

– Gledajte! – rekao je i pokazao dole prema polju utonulom u jutarnju slanu.

– Ne vidimo ništa, kapetane; mrak.

– Ništa! Znači ne verujete?

– Verujemo, kapetane, verujemo, zato te pratimo, ali ništa ne vidimo.

– Pogledajte ponovo!

Kao mač spustio je svoju ručerdu, rasporio je slanu, pojavilo se polje; jedno plavo jezero osmehnulo se

i zasijalo je, pomerao je slanu, budio se. Na zasejanim poljima, ispod urmi i svuda uz okolna uzavrela jezera, velika gnezda s jajima, sela i seoca, belela su se.

– Tamo je! – reče predvodnik i pokaza jedno veliko selo u zelenilu.

Tri mlina iznad njega već od ranog jutra razvila su svoje vetrenjače i vrtela ih.

Po mladićevom usnulom licu boje zrna pšenice iznenada se razlila strava. Pokrenuo je ruku da otera san koji mu je sedeo na kopcima i šutirao ih; uložio je svu svoju snagu da se probudi; to je san, razmišljao je, samo da se probudim, da se izbacim. Ali čovečuljci su se vrzmali oko njega tvrdoglavo, nisu hteli da odu; a crvenobradi, divljeg pogleda, sada je preteći uperio prstom prema velikom selu doline i govorio im:

– Tamo je! Tamo unutra živi i krije se, oblači se u rite, hoda bos, pravi se da je drvodelja, pretvara se da nije taj da bi se izbacio; ali nema kud! Ugledalo ga je oko Božje, drž'te ga, momci!

Podigao je stopalo da uzme zalet, ali su mu se čovečuljci zakačili za noge i mišice; ponovo je spustio stopalo.

– Mnogo je dronjavaca, mnogo je bosonogih, kapetane, ima puno drvodelja; daj nam znak ko je, kakav je, gde je, da bismo ga prepoznali; inače ne krećemo, da znaš, kapetane, ne krećemo, umorili smo se.

– Zgrabiću ga u svoje naručje da ga poljubim; eto znaka. Hajde sad, put pod noge; i tiho, ne galamite; ovog časa spava, imajte to na umu da nam se ne probudi pa pobjegne; u ime Boga, drž'te ga, more, momci!

– Na njega, kapetane! – viknuli su u isti glas čovečuljci i podigli široka stopala da krenu.

Ali jedan sitni, zrikavi grbavac, onaj što je nosio venac od trnja, uhvatio se za jednu šibu, usprotivio se:

– Ne idem nikuda! – viknuo je – dosta mi je. Koliko noći Ga jurimo; kolike smo zemlje i sela pregazili? Brojte: krenuli smo redom po manastirima esena u pustinji Judeje, pregazili smo Vitaniju, gde smo nepravedno ubili ubogog Lazara, stigli smo do Jordana, ali nas je oterao Krstitelj; nije, kaže, on Onaj koga tražimo, da odemo! Otišli smo, ušli u Jerusalem, tražili smo u hramu, u palatama Ane i Kajafe, u kućama fariseja i pismoznanaca, nema ga! Sve sami grešnici, kurvari, lažljivci, lopovi, ubice, otišli smo! Zaobišli smo, trčeći, prokletu Samariju, stigli smo u Galileju, krenuli smo redom po Magdali, Kani, Kapernaumu, Vitsaidi. Tražili smo ga iz stračare u stračaru, iz barke u barku, našli smo i najvrljijeg i najbogobojažljivijeg. „Ti si”, vikali smo mu, „šta se kriješ? Ustaj da spaseš Izrael!”, a njega bi, videvši sprave koje držimo, hvatao strah, oti-
mao se i drao se: „Nisam ja! Nisam ja!”, i odavao se vinu, kocki, ženama, opijao se, hulio je, kurvao se, da bismo videli da je grešnik, da nije onaj Koga tražimo, da bi se izbavio... Kapetane, da mi prostiš, i ovde ćemo isto proći. Uzalud Ga tražimo, nećemo Ga naći; još se nije rodio.

– Neverni Tomo – rekao je crvenobradi i zgrabio ga za vrat i držao ga neko vreme da tako visi u vazduhu i sme-
jao se. – Neverni Tomo, sviđaš mi se!

Obratio se drugovima:

– On je mamuza, a mi volovi za vuču; pustite ga, neka nas podstiče da nikada ne nađemo mira!

Cičao je ćosavi, bolelo ga je; crvenobradi ga je spustio na tlo. Ponovo se osmehnuo, osvrnuo se po bezobličnim drugovima:

– Koliko nas je? – reče. – Dvanaestorica; po jedan iz svakog plemena izraelskog. Đavoli, anđeli, muškarčići, čovečuljci, svi porođaji i svi pobačaji Božji, birajte i uzimajte!

Bio je raspoložen; njegove okrugle oči sokolove svetlucale su; pružao je ruku, uzimao je jednog po jednog za rame, gnevno, nežno, ispitivao ga u vazduhu, smejavao se, spuštao ga, uzimao drugog:

– Zdravo, tvrđice, zločko, gramzivi besmrtni Avramčiću. I ti, junačino, brbljivče i izjelice. I ti, bogobojažljivče i kukavice; ne kradeš, ne činiš preljubu, ne ubijaš, jer se bojiš; sve tvoje vrline kćeri su straha. I ti, magare naivno, što te ubijaju od batina a trpiš; trpiš glad, žeđ, studen, bič; vrednice, bezobrazniče, tiganjolizaču; sve tvoje vrline kćeri su siromaštva. I ti, lukava lisice, što stojiš ispred pećine lava, Jehove, i ne ulaziš. I ti, naivna ovco, što bečeći pratiš Boga, koji će te pojesti. I ti, prevarante, sine Levija, trgovče Bogom, što prodaješ Boga na grame; bogokrčmaru, što častiš ljude Bogom, pa se opijaju, te ti otvaraju svoju kesu i svoje srce, bogohulniče. I ti, zlobniče, zagriženi, kruti asketo, što po svome liku stvaraš Boga zlobnim, zagriženim, krutim i padaš na kolena te mu se klanjaš jer liči na tebe. I ti, Sarafe, što ti se otvorilo srce, pa sediš na pragu, turaš ruku u kesu, daješ milostinju siromahu, pozajmljuješ Boga, vodiš knjigu i pišeš – koliko dukata milostinje dao sam ovom, tog i tog dana, tog i tog sata; i naručuješ da ti stave u mrtvački kovčeg knjigu, da je otvoriš pred Bogom, da napravite račun, da naplatiš besmrtne milione. I ti, lažljivče, pričalice, što pričaš priče, što kršiš sve Božje zapovesti, kradeš, činiš preljubu, ubijaš i posle plačeš, udaraš se, uzimaš gitaru i od greha stvaraš pesmu; znaš, pametnjakoviću, da Bog sve

prašta pevaču jer skapava za pesmom. I ti, oštra mamuzo na našim bedrima, Tomo; i ja, ja, uspaljenik, što sam sebi svašta uvrteo u glavu, te sam napustio ženu i decu i tražim Mesiju! Svi zajedno, đavoli, anđeli, muškarčići, čovečuljci, svi su potrebni za naš golemi viši cilj, drž'te ga, more, momci!

Nasmešio se, pljunuo je u šake i pružio korak:

– Drž'te ga, more, momci – viknuo je ponovo i potrčao nizbrdo prema Nazaretu.

* * *

Ljudi i brda dim su bili i nestali su, napunili su se uspa-vani kapci nesanjanim mrakom; i ništa se više u neprola-znom snu nije čulo do teški, široki tabani koji su šutirali brdo i silazili.

Srce usnulog udaralo je jako: – Dolaze! Dolaze! – čuo se razdirući glas u njegovoj utrobi. – Dolaze! – Trgao se, učinilo mu se u snu, stavio je radnu klupu kao pojača-nje preko vrata i na nju nabacao sav alat – tesle, testere, sekirice, čekiće, odvrtache, i još, jedan pretežak krst koji je pravio tih dana; a onda se ugnezdio opet u strugotinu i letve i čekao je.

Čudnovati mir, uznemirujući, gust, zagušljiv, nije se čuo dah sela niti Boga; sve, čak i demon besani, beše uto-nulo u preduboki, mračni, presahli bunar – jel' ovo bio san, smrt, besmrtnost, Bog? Mladić se prepao; uočio je opasnost, uložio je svu svoju snagu, ispružio je ruku da uhvati svoj vrat što se gušio, i probudio se.

Bio je gola voda; nije se ničeg sećao od sna; samo ovoga: da ga je neko jurio; ko? Jedan? Mnogi? Ljudi? Demoni? Nije se sećao. Načuljio je uši, osluškivao je;

mnogogrudo, mnogoljudno čulo se sada, u tišini noći, disanje sela; s vremena na vreme jedno drvo bi zašuštalo, pas zalajao tugaljivo, jedna majka na kraju sela tiho, setno uspavljivala je svoje čedo... Puna poznatih dragih jeza i uzdaha bila je noć, zemlja je zborila, Bog je zborio, i mladić se uspokojio; na tren se beše uplašio da je ostao sam na svetu.

Pored, iz kućice gde su spavali njegovi roditelji, čulo se teško disanje njegovog starog oca; nije mogao paćenik da spava, krivio je usta, otvarao ih i opet zatvarao s puno muke, upinjući se da progovori; godinama se muči da uobličiti ljudski glas, ali klone sedeći paralizovan na svome ležaju, ne može da pokrene jezik; znoji se, upinje se, cure mu bale, i katkad, posle strahovite borbe, sričući ojađeno, uspeva da uobličiti jednu reč, samo jednu, uvek istu: – A – do – na – je! – Adonaje, samo to, Adonaje... I čim izusti celu reč, smiri se na sat-dva; a onda ga opet hvata agonija i ponovo počinje da otvara i zatvara usta.

– Ja sam kriv... Ja sam kriv... – promrmlja mladić i navreše mu suze na oči – Ja sam kriv...

Slušao je mladić u tihoj noći agoniju svoga oca i ovladavala je i njime agonija, i počinjao je, nehotice, i sam da otvara i da zatvara usta i da se znoji. Zatvorio je oči, osluškivao je šta radi njegov otac da bi i sam uradio isto, uzdisao je i ispuštao očajne nemušte krike – i tako ga je ponovo savladao san.

I čim ga je savladao san, odjeknula je kuća, nakrivila se klupa, otkotrljale su se nadole alatke i krst, vrata su se otvorila i ispravio se na pragu, ogroman, raširenih ruku, crvenobradi, cereći se.

Pustio je glas mladić i probudio se.

II

Pridigao se u sed na strugotini, naslonio je leđa na zid; iznad glave mu je visilo jedno uže sa dva reda oštih eksera; svako veče pre no što zaspi bičevao je i ranjavao svoje telo da bi ostalo mirno tokom noći i da ne bi bludničilo. Lagana drhtavica ga je prožela; nije se sećao kakva su mu iskušenja ponovo došla u san, ali je osećao da se izbavio iz velike nevolje. – Ne mogu više, dozlogrdilo mi je... – promrmljao je i podigao oči visoko, uzdišući. Novorođena svetlost, nesigurna, bleđa, skliznula je kroz pukotine na vratima, zelenožuta trska tavana dobila je novu draž, sjajnu, dragocenu, poput slonovače.

– Ne mogu više, dozlogrdilo mi je... – promrmljao je ponovo i stisnuo zube ozlojeđeno. Uperio je pogled u vazduh; čitav život proleteo mu je ispred očiju – štap njegovog oca što se rascvetao kad se verio s njegovom majkom, a zatim grom što je oborio verenika i paralizovao ga, i onda majka što ga je gledala, gledala i nije progovarala; a ipak, on je čuo njeno nemo nezadovoljstvo, bila je u pravu majka, gresi su mu, dan i noć, bili noževi u srcu, i borio se uzalud, ovih poslednjih godina, da pobedi Strah, jedino mu je još on preostajao; sve ostale demone već je

bio pobedio – siromaštvo, ljubav žene, radost doma, mladost, sve je pobedio i još mu je samo Strah preostajao; da pobedi i njega, da uzmogne; sad je već bio muškarac, kucnuo je čas...

To što se moj otac oduzeo, moja je krivica... To što je Magdalena postala kurva, moja je krivica... To što Izrael još uvek grca pod jarmom, moja je krivica...

Jedan petao sa susedne kuće strica mu rabina zalepršao je krilima na krovu i oglasio se tamo gore, ljutito; sigurno mu je dosadila noć, odužila se, te je pozvao sunce da se već jednom pojavi.

Naslonjen o zid, mladić je slušao. Svetlost je udarala u kuće, vrata su se otvarala, ulice su oživljavale, peo se lagano iz zemljišta, iz drveća i iz pukotina kuća jutarnji mrmor. Nazaret se budio. Duboki uzdah čuo se iz susedne kućice i, odmah zatim, divlji krik rabinov što je budio Boga i podsećao ga na reč koju je dao Izraelu: – Bože Izraela – vikao mu je – Bože Izraela, dokle? – i čula su se njegova kolena kako tupo, užurbano udaraju o daske.

Mladić je mahnuo glavom: – Moli se – promrmljao je – klanja se, doziva Boga, sad će udariti o moj zid da počnem i ja sa klanjanjima.

Obrve su mu se spojile srdito.

– Nije mi dovoljan samo Bog, već imam i ljude! – rekao je i udario jako pesnicom o zid da bi pokazao surovom rabinu da je budan i da se moli.

Skočio je na noge, ogrtač pun zakrpa skliznuo mu je s ramena, pojavilo se njegovo telo, vitko, suncem opaljeno, puno modrih i crvenih fleka; užurbano je podigao ogrtač i uvio golotinju, sav postidjen.

Sa okna na vratima pala je na njega bleđa jutarnja svetlost; nežno je obasjala njegovo lice, puno prkosa,

napaćeno, ponosito. Malje oko obraza i brade behu mu se pretvorile u gustu, potpuno crnu bradu, nos mu je bio grbav, a kroz debele, poluotvorene usne bleštali su zubi, snežnobeli. Ne beše lepo ovo lice, ali je imalo jednu skrivenu uznemirujuću privlačnost; da li zbog gustih, jako dugačkih trepavica što su bacale ćudnovatu plavičastu senku po celom licu? Ili zbog očiju, velikih, crnih poput maslina, punih svetlosti, punih tame, prepunih pretnje i miline? Vrcale su kao zmijske, gledale su te kroz duge trepavice i hvatala bi te nesvestica.

Otresao je komadiće strugotine koji mu se behu upleli ispod pazuha i u bradu, uvo mu je uhvatilo teške korake koji su se približavali, prepoznao ih je. – To je on, ponovo dolazi; ponovo dolazi, šta ću mu? – rekao je besno, ozlojeđen, i odjurio prema vratima da oslušne.

Ali iznenada, zastade užasnut; ko je pomerio radnu klupu iza vrata i nabacao na nju krst i alatke? Ko? Kada? Noć je puna duhova, puna snoviđenja; spavamo, a oni nalaze vrata otvorena, ulaze i izlaze i prave nam zbrku u kući i u mozgu.

– Neko mi je došao u san noćas – promrmljao je tiho kao da se bojavao da nije još uvek tu, pa ga čuje – neko je sigurno došao; Bog, Bog ili demon; ko može da razluči? Razmenjuju lica, nekad Bog postaje pretaman, nekad demon pun svetla, i um ćovekov se rastrojava... – Naježio se; kuda da krene? Dva su puta; koji da izabere?

Teški koraci sve više su se primicali; mladić se u agoniji osvrnuo oko sebe, kao da je tražio da se negde zavuće, da pobegne. Ovog se ćoveka bojavao i nije ga želeo u svojoj blizini; duboko u njemu bila je jedna stara rana i nije mogla da zaceli: bili su deca, igrali su se, ovaj je bio tri godine stariji od njega, oborio ga je, istukao ga je;

istučeno dete se pokupilo, nije progovorilo, ali više nije otišlo da se igra sa decom; stidelo se, plašilo se, skrupćano u dvorištu kuće, potpuno samo, kovalo je plan u sebi kako da jednog dana spere sramotu, da im pokaže kako je bolji od sviju njih i da ih sve zaseni. I još uvek, posle toliko godina, rana je otvorena i iz nje teče krv.

– Još uvek me progoni – promrmljao je – još uvek; šta ću mu? Neću mu otvoriti!

Jedan udarac nogom uzdrmao je vrata; mladić se trgao, uložio je svu svoju snagu, premestio je radnu klupu, otvorio je. Na pragu je stajao zajapuren, bos, golih grudi, sa crvenom kovrdžavom bradom, jedan grmalj; držao je ispečeni kukuruz i jeo ga. Bacio je pogled unaokolo po radionici, video je krst naslonjen o zid, lice mu se namrgodilo; pružio je nogu, ušao je.

Skupio se u jednom uglu, grizao je mahnito kukuruz, nije progovarao; mladić, prav, licem okrenutim od nje, gledao je napolje, kroz otvorena vrata, usku sanjivu uličicu; drumska prašina se još ne beše digla, zemlja je bila natopljena i mirisala je; svetlost i noćna rosa behu se okačile o listove susedne masline i celo se drvo smešilo. Obuzeti mladić udisao je jutarnji svet.

Ali crvenobradi se okrenuo prema njemu:

– Zatvori vrata – zarežao je – imam nešto da ti kažem.

Čuo je mladić divlji glas, trgao se; zatvorio je vrata, seo je na ivicu klupe, čekao je.

– Došao sam – reče crvenobradi – došao sam, sve je spremno.

Začutao je, bacio je kukuruz, podigao je svoje tvrde plave oči i uperio ih u mladića; izvio je debeli naborani vrat:

– Jesi li spreman, šta kažeš?

Beše nabujala svetlost, sad se jasno moglo razabrati lice crvenobradog; namćorasto, nepostojano; ne jedno, bila su dva lica: kad se jedna polovina smešila, druga polovina je pretila, kad je jedna bila bolna, druga je bila stamena, udrvenjena; čak i kad bi se na trenutak pomirile obe, osećalo se, još uvek, ispod izmirenja, kako se bore nepomirljivi Bog i demon.

Mladić nije progovorio; crvenobradi ga je mahnito ošinuo pogledom.

– Jesi li spreman, šta kažeš? – ponovo je pitao i već se dizao da ga zgrabi za mišicu, da ga prodrma da bi se probudio, da bi mu odgovorio; ali nije stigao; truba se oglasila, konjanici su nagrnuli u usku uličicu, čulo se, iza njih, kako teško, ritmično koračaju tlom rimski vojnici; crvenobradi je stisnuo pesnicu, podigao ju je prema tavanu:

– Bože Izraela – riknuo je. – Kucnuo je čas; danas, ne sutra, danas!

Okrenuo se opet mladiću:

– Jesi li spreman? – upitao je ponovo i, ne sačekavši odgovor, reče: – Ne, ne, nećeš odneti krst, to ti ja kažem! Skupio se narod, sišao je sa brda i Varava sa svojim delijama, provalićemo u zatvor, zgrabićemo zilota, i onda će se dogoditi – nemoj da mašeš glavom! – onda će se dogoditi čudo. Pitaj i svoga strica rabina. Juče nas je sve okupio u sinagogi. Što nije došla i tvoja visost? Ustao je i rekao nam: „Neće doći Mesija”, vikao nam je, „neće doći dok mi sedimo skrštenih ruku. Gospod i narod treba zajedno da se izbore da dođe Mesija!” To nam je rekao, tako da znaš; nije dovoljan, kaže, Gospod, nije dovoljan narod, treba oboje zajedno, jel' čuješ?

Uhvatio ga je za mišicu, prodrmao ga je.

– Jel' čuješ? Gde ti je pamet? Trebalo je da budeš tamo, da čuješ svoga strica, da se uzmeš u pamet, jadniče! Zilot koga Rimljani bezbožnici danas hoće da razapnu je, kaže, možda Onaj koga čekamo tolika pokolenja; ako ga ostavimo na cedilu, ako ne pohrlimo da ga spasemo, da znaš, umreće ne otkrivši ko je; ako pak pohrlimo da ga spasemo, dogodiće se čudo. Koje čudo? Zbaciće svoje rite i zasijaće Davidova kraljevska kruna na njegovoj glavi. Sve su nas savladale suze; podigao je stari rabin svoje ruke prema nebu, viknuo je: „Bože Izraela, danas, ne sutra, danas!” I svi smo podigli ruke, zgrabili nebo i vikali, pretili i plakali: „Danas, ne sutra, danas!” Jel' čuješ, sine Drvodeljnin, ili pričam uprazno?

Mladić je – poluotvorenih očiju, uperenih pravo u zid prekoputa, gde je visilo uže sa oštrim ekserima – osluškivao; iza grubog glasa crvenobradog, punog pretnje, čula se iz susedne sobe prigušena, promukla borba njegovog starog oca, koji je otvarao i zatvarao usta, oči, ne bi li progovorio... Stapala su se dva glasa u srcu mladićevom i iznenada mu se čitava borba čovekova učinila uzaludnom.

Crvenobradi ga je sada zgrabio za rame, čušnuo ga je:

– Gde ti je mozak, vidovnjače? Jesi l' čuo šta kaže brat tvoga oca, stari Simeon?

– Ne dolazi tako Mesija... – promrmljao je mladić, a oči su mu sada bile uperene u novoizrađeni krst, na koji je pala rujna, meka svetlost zore. – Ne, ne dolazi tako Mesija; ne odriče se on nikada svojih rita, ne nosi on kraljevsku krunu, ne hrli narod nikada da ga spase; niti Bog. Nema mu spasa. Umire u svojim ritama; svi, i najverniji, napuštaju ga, umire potpuno sam, na vrhu jednog pustog brda, i nosi na glavi jedan venac od trnja.

Crvenobradi se okrenuo, pogledao ga je zbunjeno; jedna polovina lica mu je sijala, druga je bila potpuno mračna.

– Otkud znaš? Ko ti je rekao?

Ali mladić nije odgovorio; skočio je s radne klupe, sad je već dobrano svanulo, zgrabio je jednu šaku eksera i čekić i prišao krstu. Ali crvenobradi ga je preduhitrio; jednim korakom stigao je do krsta i počeo besomučno da ga pesniči i da ga pljuje, kao da je bio čovek. Okrenuo se, njegova brada, brkovi, obrve, bockali su lice mladićevo:

– Nije te sramota? – viknuo mu je. – Sve drvodjelje u Nazaretu, u Kani, u Kapernaumu, odbile su da naprave krst za zilota, a ti...? Nije te sramota! Nije te strah? Ako dođe Mesija i zatekne te kako mu praviš krst? Ako je ovaj zilot koga danas razapinju Mesija? Što nisi imao hrabrosti da i ti odbiješ centuriona: „Ne pravim krstove za junake Izraela”?

Šćepao je opčinjenog drvodelju za rame:

– Zašto ne odgovaraš? U šta gledaš?

Jednim udarcem zalepio ga je za zid:

– Ti si kukavica – dobio mu je prezrivo – kukavica, kukavica, to ti ja kažem! Nikad nećeš ništa stvoriti u životu!

Jedan krik pocepao je vazduh; crvenobradi je ostavio mladića, okrenuo je lice prema vratima, oslušnuo je; žamor, žene i muškarci, mnoštvo svega, glasovi: – Telal! Telal! – Prolomio se ponovo krik kroz vazduh:

– Sinovi i kćeri Avrama, Isaka, Jakova! Zvanična objava, otvorite dobro uši, čujte i počujte: zaboravite svoje radionice i krčme, nemojte poći na rad u polja, uzmite, majke, i vi svoju decu, starci svoje štapove; pođite, hromi, gluvi, oduzeti, da vidite! Da vidite kako se zloplate oni koji

dižu glavu protiv našeg cara samodršca – mnoga mu leta!
Da vidite kako prestupnik, razbojnik, zilot, mre!

Crvenobradi je otvorio vrata, video je masu kako ćuti uznemirena, video je telala na jednom kamenu, vitkog, dugovratog, dugonogog, gologlavog; pljunuo je.

– Proklet bio, izdajniče! – riknuo je i, mahnit, zatvorio vrata.

Okrenuo se mladiću, žuč mu se bila popela u oči.

– Neka ti je na čast, sin tvoga oca, Simon, izdajnik! – riknuo je.

– Nije on kriv, ja sam kriv – izusti mladić dirljivo – ja...

I potom:

– Zbog mene ga je majka oterala od kuće, zbog mene...
I sada on...

Jedna polovina lica crvenobradog, ona osvetljena, na tren kao da se sažalila nad mladićem, raznežio se:

– Kako ćeš platiti sve ove grehe, nesrećniče? – upitao je.

Mladić je neko vreme ćutao; otvorio je i zatvorio usta, ali jezik mu se zaplitao.

– Svojim životom, brate Judo, svojim životom... – uspeo je da izusti napokon – ništa drugo nemam.

Crvenobradi se stresao; svetlost sad već beše ušla u radionicu kroz pukotine na vratima i gore, kroz okno; mladićeve oči su sijale, velike, posve crne; i glas mu je bio pun gorčine i strave.

– Svojim životom? – reče crvenobradi i uhvati mladića za bradu. – Ne okreći glavu na drugu stranu, sad si već muškarac, gledaj me pravo u oči; svojim životom? Šta hoćeš da kažeš?

– Ništa.

Sagao je glavu, ćutao je, i iznenada:

– Ne pitaj me, ne pitaj me, Judo, brate moj! – viknuo je.

Nikos Kazancakis
POSLEDNJE ISKUŠENJE

Za izdavača
Dijana Dereta

Lektura
Ana Jovanović

Korektura
Aleksandra Šašović

Likovno-grafička oprema
Marina Slavković

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-324-5

Tiraž
1000 primeraka

Beograd 2020.

Izdavač / Štampa / Plasman
DERETA doo
Vladimira Rolovića 94a, 11030 Beograd
tel./faks: 011/ 23 99 077, 23 99 078

www.dereta.rs

Knjižara DERETA
Knez Mihailova 46, tel.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.14'06-31

КАЗАНЦАКИС, Никос, 1883–1957

Poslednje iskušenje / Nikos Kazancakis ;

prevod sa grčkog Mina Radulović. – 1. Deretino izd.
– Beograd : Dereta, 2020 (Beograd : Dereta). – 609 str. ;
21 cm. – (Biblioteka XX vek / [Dereta, Beograd])

Prevod dela: O teleytaios peirasmos / Nikos Kazantzakis.
– Tiraž 1.000

ISBN 978-86-6457-324-5

COBISS.SR-ID 26611721